

УДК 81'373.43:811.111

МІФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ МЕТАФОРИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ І УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЧНИХ ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТІВ Б. ОБАМИ І П. ПОРОШЕНКА)

Добош О.С.

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті здійснено лінгвокогнітивний опис метафори з вихідною поняттєвою сферою Природа в американському і українському політичному дискурсі на матеріалі публічних промов президентів П. Порошенка і Б. Обами. В роботі використано поліпарадигмальний підхід до вивчення метафори. На основі семантико-структурного підходу до аналізу метафоричних висловів виявлено актуальну сему, на базі якої відбувається семантичне зрушення в метафорі, проаналізовано конотативний фон. Лінгвокультурологічний підхід дозволив виділити в семантичній структурі метафори міфологічний компонент, на якому базується прагматичний потенціал досліджуваних одиниць. У рамках когнітивного підходу проведено ейдетичний і логічний аналіз. Ейдетичний напрям реалізовано в експлікації актуальних понятійних сфер-джерел, у побудові метафоричних моделей і парадигм. Логічний напрям представлено у структуруванні сфер-джерел метафори.

Ключові слова: метафора, метафорична модель, міфологема, фреймово-слотова структура, політичний дискурс США і України.

Постановка проблеми. Поширеним явищем в інформаційному просторі сьогодення є використання різноманітних метафор для створення виразності та образності у політичному дискурсі. Це пов'язано із демократизацією різноманітних сфер суспільного життя, прагненням запам'ятатися і виділитися. Метафора функціонує в політичному дискурсі подібно тому, як живий організм, який має властивості спадковості та мінливості, взаємодіє з навколишнім середовищем, тобто «еволюціонує» та «виживає» нарівні з іншими метафорами. Метафори, «якими ми живемо», самі впливають на світогляд та поведінку людей. [7] Так, порівняння політики/природи у політичному дискурсі використовується представниками влади як інструмент риторики з метою впливу на свідомість широких мас, ролі мови у створенні іміджу політика, індивідуального стилю політика як мовної особистості. [4] Актуальність дослідження обумовлена і тим, що метамоделі «ПОЛІТИКА – СВІТ ПРИРОДИ» безпосередньо пов'язана з органістичним способом мислення, досить характерним для, здавалось би, лише слов'янських народів. Проте, як покажуть нам подальші приклади організації і «оранжування» американського політичного дискурсу, традиції органістичного мислення теж притаманні цьому народові і досить продуктивні, хоча на кожному новому етапі суспільного розвитку старі моделі розгортаються відповідно до духу часу. [9] Особливо великою є значущість органістичної метафори в текстах з настановою на фундаментальні національні цінності, на повернення «до першоджерел», тому, на наш погляд, для українського та американського політичного дискурсу метамоделі «ПОЛІТИКА – СВІТ ПРИРОДИ» є важливою й актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою дослідження стали роботи з метафори, у тому числі і з теорії концептуальної метафори (В.Ю. Апресян, Н.Д. Арутюнова, А.М. Баранов, М. Блек, А. Вежбіцька, Д. Девідсон, І.М. Кобозева, Е. Маккормак, В.В. Петров, Г.М. Скляревська, В.М. Телія, І.О. Філатенко, А.П. Чудінов, В.М. Шаклеїн, Т.А. Яценко), політичного дис-

курсу (Ф.С. Бацевич, Т.А. Ван Дейк, Р. Водак, О.П. Єрмакова, С.Й. Карцевський, В.В. Красних, Л.П. Крисін, Г. Почепцов), лінгвокультурології (А.М. Афанасьєв, Г.Ю. Богданович, Г.О. Булашев, Л.С. Васильєв, Т.В. Ковтун, М.М. Маковський, В.А. Маслова). З міфологічного аспекту метафори існує немало робіт (Н.Д. Арутюнова, Г. Башляр, Т.В. Козлова, В.А. Маслова, О.О. Потєбня, Г.М. Скляревська, Н.В. Слухай, Т.А. Яценко та ін.), виконаних в основному на матеріалі фольклорних, міфологічних та художніх текстів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уперше подано комплексний опис мовної реалізації в сучасному політичному дискурсі метамоделі «ПОЛІТИКА – СВІТ ПРИРОДИ»; акцентовано увагу на міфологічному значенні вихідного компонента, оскільки всі образи природи ґрунтуються на певних міфологемах, а людині властиве моделювання соціальної ситуації на основі природних явищ; виділено нові понятійні сфери-джерела метафори в політичному дискурсі США і України: Вода, Вогонь, Земля, Погода.

Основна мета роботи – виявити міфологічний компонент у семантичній структурі метафор з концептуальною сферою-джерелом Природа і проаналізувати особливості їх функціонування в політичному дискурсі України і США на матеріалі промов президентів П. Порошенка і Б.Обами.

Об'єкт дослідження: мовна реалізація політичної метафори, що включає лексику природи, в сучасному політичному дискурсі України і США.

Предмет дослідження: метамоделі «ПОЛІТИКА – СВІТ ПРИРОДИ».

Матеріалом для дослідження стали тексти з метафоричним слововживанням у сучасних українських і англійських засобах масової інформації (2014 – 2016 рр.), а також вибірки із політичних оглядів американських ЗМІ («The Washington Post», «Daily News», «The New York Times» за 2014-2016 рр.).

Виклад основного матеріалу. Метафора передає когнітивну інформацію і нове розуміння відношень подібності між старим і новим знанням, вона не лише формує уявлення про об'єкт, а й

зумовлює спосіб та стиль мислення про нього. [2] Необхідність систематизації метафоричного слововживання в різних дискурсах породила теорію метафоричного моделювання (А.М. Баранов, Ю.М. Караулов, Дж. Лакофф, І.О. Філатенко, А.П. Чудінов та ін.). Під метафоричною моделлю розуміємо динамічну структуру, що демонструє взаємодію сфери-джерела і сфери-мішені. [3] Виділяють чотири групи метафор: антропоморфні, природоморфні, соціоморфні та артефактні. Аналізовані метафори належать до природоморфних (метафор природи). Умовно поділяємо їх на дві підгрупи: «Метафори неживої природи» та «Метафори живої природи». У межах першого підкласу виділено метафоричні моделі «ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ – це СТАН І РУХ ВОДИ», «ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ – це ПОЖЕЖА», «ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ КРАЇНИ – це ОСОБЛИВОСТІ РЕЛЬЄФУ» і «ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ КРАЇНИ – це АТМОСФЕРНІ ЗМІНИ», «ПОЛІТИКА – СВІТ ТВАРИН» і «ПОЛІТИКА – СВІТ РОСЛИН». Ці моделі утворюють метафоричну парадигму, на основі якої формується «надмодель», або метамодель, «ПОЛІТИКА – СВІТ ПРИРОДИ».

Світ природи є вічним, відтак втілює Універсум: з нього все починається і ним усе закінчується, але при цьому нічого не зникає безслідно. У даній статті класифіковано й описано метафоричні моделі з вихідною понятійною сферою-джерелом *Природа*. На даному етапі дослідження розмежовано дві групи: «Нежива природа» і «Жива природа». До першої групи увійшли такі сфери, як *Вода*, *Вогонь*, *Земля* і *Погода*. Група «Жива природа» включає *Світ тварин* і *Світ рослин*. Спершу розглянемо приклади вжитих метафор, що належать до групи «Жива природа».

«ПОЛІТИКА – СВІТ ТВАРИН». Використання зооморфних метафор в політичних промовах продовжує міфологічну, фольклорну і літературну традицію, які живуть в свідомості обох народів. Ознаки певних тварин виступають в якості міфологічного коду: заєць – боляузливий, свиня – брудна, теля – немудре, вовк – ненаситний і інші. Лиш деякі зооморфні метафори мають позитивне емоційне забарвлення. Це, в основному, уявлення людини про образи *орла*, *сокола*, *лева*, *тигра*. Так, під час свого виступу на спільному засіданні Сейму та Сенату Республіки Польща П. Порошенко використовує наступну метафору: «Я без перебільшення назвав би Польщу «*європейським економічним тигром*» [12]. Ця метафора підкреслює швидкий і безстрашний економічний стрибок Польщі з тієї пропасті, в якій вона була у 80-х роках. При необхідності окреслити джерело майже дармового поповнення бюджету або отримання якихось інших благ, використовуються образи *дійної корови*, *вівці*, з якої *стрижуть вовну* і т.д. «*Слід негайно демонтувати механізм, що збагачує невелике коло олігархів та корумпованої бюрократії, які фактично приватизували державу і потрошать її, наче м'ясник коров'ячу тушу*» [11]. Відносини між політичними партіями, вчинки суб'єктів соціальної і економічної діяльності часто зображають за допомогою зооморфної метафори, що допомагає виявити їх особливу агресію, та безжалісність політичної боротьби. Найбільш поши-

рені визначення – *гризтися*, *клювати*, *жалити*, *ричати*. Президент США використовує концептуальну метафору «*ТЕРОРИСТИ – це ДИКІ ЗВІРИ (TERRORISTS ARE WILD ANIMALS)*». За допомогою цієї концептуалізації Обама намагається підкреслити негативне ставлення до ворога, так як поведінка дикого звіра є імпульсивною, грубою, безжалісною. Терористи порівнюються з гієнами, вовками і іншими хижаками, які переслідують свої жертви і вбивають не заради того, щоб вижити, а заради власного чванства чи щоб показати своє верховенство: «*Whatever hateful agenda drove these men to such heinous acts will not – cannot – prevail*» [13]. При аналізі зооморфізмів виникає відчуття зміни відносин між людиною і природою. Така людина вже не частина природи, а її господар, який незавжди, на жаль, виявляється хорошим.

«ПОЛІТИКА – це СВІТ РОСЛИН». Фіто-морфні метафори відображають ідею природності і безперервності розвитку життя, близькості і взаємозв'язку людини та природи. Політична діяльність уявляється як процес зростання / вирощування рослин – від їх посіву до дозрівання плодів. У цих метафорах наявні каузальні відношення – необхідність відповідного ґрунту для отримання урожаю: «*Поки буде відповідний ґрунт, з нього виростатимуть нові й нові корупціонери, як ті гриби після дощу*» [11]. При найменуванні причини, джерела явища традиційним є використання метафор *насіння*, *зерна*, *кореня*. Президент Обама описує ненависть як щось, що можна посіяти як зерна на полі: «*So long as our relationship is defined by our differences, we will empower those who sow hatred rather than peace*». Але в іншій промові згадує про зерна позитивних змін: «*The seeds of change for all Americans were sown here*» [13]. У промовах про боротьбу з тероризмом Обама використовує концептуальну метафору «*TERRORISM IS A WEED*», натякаючи таким чином, що позбутись цього ненависного «*суспільного бур'яну*» можна тільки шляхом повного викорінення. У такому ж контексті він використовує й вираз напруга вкоренилась: «*We meet at a time of great tension between the United States and Muslims around the world – tension rooted in historical forces that go beyond any current policy debate*» [10]. При найменуванні наслідку використовується метафора *плоду*, *паростків*: «*...обидва народи повинні вирощувати паростки нових відносин*». Так, у своєму зверненні до народу Президент США наголошує, що працьовиті люди заслуговують на хороший врожай: «*We believe in rewarding hard work and risk takers and letting people keep the fruits of their labor*»; «*Everything we sow last year should yield the first fruits this year*» [13]. Поганих людей в колективі він порівнює з *гнилими яблуками*: «*And we knew there were some bad apples, among good cops...*» [11]. На церемонії урочистого підняття Державного Прапора України Президент також використовує метафору *плоду*, щоб покаратати свій народ і навчити добре засвоїти сумний урок долі: «*Реформи назріли і перезріли. Пожинаємо тепер гіркі плоди і чужої агресивності, і власного безвідповідального пацифізму*» [11].

Під час свого виступу на церемонії вшанування пам'яті жертв Голодоморів в Україні 28 Листопада

2015 р. П. Порошенко заявляє: «Смерть мільйонів українців напочатку 30-х років минулого століття не була наслідком природних катаклізмів чи епідемії. Ці страчні «**жнва скорботи**» стали результатом нелюдської жорстокості тоталітарного режиму» [12]. «Жнва скорботи» – знаменита праця англо-американського історика і письменника Роберта Конквеста про Голодомор в Україні. Він так само, як і американсько-український публіцист та історик Джеймс Мейс, працювали в Комісії Конгресу США з вивчення Голодомору в Україні і прорвали щільну дезінформаційну блокаду, в якій Москва десятиліттями тримала Україну та весь світ.

«ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – ЦЕ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛЬЄФУ». Особливості політичного життя країн і кар'єр політиків співвідносяться з ключовою позицією вершина – прірва. В основі цієї метафори лежить найдавніший архетип верх / низ, який є досить актуальним для публіцистичного дискурсу і реалізується в інших сферах-джерелах (пор. поверхня – дно; зростання – в'янення тощо). Рух угору розцінюється позитивно, а вниз – негативно. [7] Прагматичний смисл розглянутих метафор полягає в тому, що політичне життя країни і кар'єра політичних діячів характеризується зльотами і падіннями, прогресом і регресом. Дана метафорична модель представлена наступними концептами: *скелі, гори, долини, стежки, пілюка, пісок* і інші. Вищеперелічені номінації відображають складну соціально-політичну і економічну ситуацію в обох країнах: «*Fifteen years into this new century, we have picked ourselves up, **dusted ourselves off**, and begun again the work of remaking America*»; «*Thank you for believing all the way, through every **hill**, through every **valley***»; «*Where we too often **run onto the rocks** is how to pay for these investments*»; «*But we ought not – we will not – travel down that **hellish path** blindly*» [13]; «*Як би це не було важко, я запевняю, ми спільно знайдемо гроші на оборону. І зробимо так, щоб значна частка коштів пішла не в **пісок**»; «*Ми – на порозі грандіозних, **тектонічних змін**»; «*...частинною **тектонічних перетворень** має стати і реформування оборонного сектору: армії, спецслужб, ВПК»; «*...та це лише **вершина айсбергу** і тільки початок боротьби»; «*...санкції є тільки **лінією на піску**, що Захід намалював після 2014 року»; «*...багато хто думає, що це всього лише питання часу, коли **пил осяде в Україні**»; «*...І в мене немає сумніву, що **мир – точно не за горами**. Я впевнений, що шлях непростих, **тектонічних змін** нам треба не просто пройти, а пробігти!» [12] У вищенаведених прикладах війна порівнюється із пекельною стежкою, труднощі зі скелями, горами, які слід подолати; підкреслюється масштабність змін, окреслюючи їх *тектонічними*.*******

«ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ КРАЇНИ – ЦЕ АМОСФЕРНІ ЗМІНИ». Достатньо часто у політичному дискурсі використовується метафора погоди і природних катаклізмів. Метафорика катаклізмів є сильнодіючим засобом, який зображає державну, політичну і економічну діяльність як непередбачувані катастрофічні явища і процеси, які можуть не тільки нанести матеріальні збитки, але й викликати людські жертви. [9] Сучасна

політичноорієнтована публіцистика – це широкий спектр стихійних лих: «Стихія полум'я, яке знищує все на своєму шляху: «*I know there are many – Muslim and non-Muslim – who question whether we can forge this new beginning. Some are eager to **stoke the flames** of division, and to stand in the way of progress*»; «*...gave a **fiery speech** on the national stage*» [13]; «*Тому з реформами нам – аж **горить***». «Стихія води (як правило, це сила очищення) – *наводок, цунамі, затяжні опади: «Треба зупинити **потоки брехні і ненависті**, які поширюються російськими ЗМІ*» [11]. «Стихія повітря – *поривчастий вітер, ураган, буря, торнадо: «We must accelerate positive transformations and find a **second wind** in the implementation of reforms*»; «*That's how America leads – not with **bluster**, but with persistent, steady resolve*» [10]. Публіцисти з ціллю підсилити стан емоційного тривокоєння, з ціллю скласти яскраву картину тривокових соціально-політичних процесів, що відбуваються в країні, використовують образи всіх чотирьох стихій – землі (землетрус), вогню (вулкани і пожежі), води (паводки) і повітря (буря і ураган). У метафоричній моделі погоди суспільне буття мислиться як зовнішні обставини, що не залежать від діяльності людини, але істотно впливають на неї. Метафору погоди з метою досягнення емоційного ефекту активно використовує у своїй Інавгураційній промові нинішній президент США Барак Обама: «*Yet, every so often the oath is taken amidst **gathering clouds and raging storms***». Аналогічний приклад спостерігаємо й у промові Барака Обами у Військовій академії у Вест-Пойнті: «*And we must make it clear to every man, woman and child around the world who lives **under the dark cloud of tyranny***». «*America, in the face of our common dangers, in this **winter of our hardship**, let us remember these timeless words. With hope and virtue, let us **brave once more the icy currents, and endure what storms may come***» [13]. Метафори зими, крижаного холоду, буревію як асоціанти несприятливих суспільних умов актуальні для багатьох культур світу, у тому числі й широко використовуються українською мовною свідомістю для концептуалізації явищ соціальної дійсності. [5] При цьому особливу цікавість викликає вжита у наведеному контексті метафора «*winter of our hardship*». Вона становить дещо видозмінений варіант метафоричної назви роману відомого американського письменника Джона Ернста Стейнбека (1902-1968) «Зима тривоги нашої» («The Winter of Our Discontent», 1961), у якій в сконденсованій формі передано тривожне відчуття соціальної й морально-духовної нестабільності у тогочасній Америці і світі загалом. Завдяки своїй надзвичайній емності ця метафора була широко розтиражована у американським і світових ЗМІ як узагальнене вираження соціально-емоційного характеру і перетворилася на риторичну метафору, кліше, штамп. [6] З огляду на ці екстралінгвістичні чинники вжита в Інавгураційній промові нового президента США метафораремінісценція «*winter of our hardship*» – будучи доповненою метафорами «*brave the icy currents*» і «*endure what storms may come*», що покликани підкреслити складність внутрішньо- і зовнішньополітичного становища США на початку XXI ст.,

та емоційно підсиленою метонімізовано-персоніфікованим звертанням «Америка» – «працює» на створення «міфу Барака Обама» як такого лідера, котрий не боїться труднощів і готовий узяти на себе відповідальність за майбутнє країни в один з найскрутніших моментів державної і світової історії. Образи дощу, туману, пітьми, як уособлення соціального зла, є спільним для багатьох культур через здатність розмивати чіткі обриси реальності і перетворювати все у невиразну сіру картину.

Висновки і пропозиції. Образи флори і фауни, кліматичних і погодних явищ, ландшафтно-зональних особливостей оточують людину з народження, а тому близькі йому і зрозумілі. Природна метафорика є своєрідною метамовою, яка дозволяє назвати, оцінити і відповідним чином

сприйняти соціально-політичні явища. [2] Сучасні політичні промови пронизані аргументативними, маніпулятивними та сугестивними технологіями, адже є результатом роботи цілої команди професійних спічрайтерів. Політичні промови президентів України і США рясніють експресивною лексикою, фразеологізмами, емоційними епітетами, метафорами. Образність, картинність, жива внутрішня форма фразеологізмів обумовлюють їхній високий прагматичний потенціал, роблять промову емоційно потужною, а висловлення політиків – влучними. Тому, метафора є хоча і дієвим, але лише одним із мовленнєвих засобів впливу на масову свідомість. Інші технології, в свою чергу, потребують детального вивчення і можуть стати предметом подальшого дослідження.

Список літератури:

1. Арутюнова Н.Д. Метафора // Лингвистический энциклопедический словарь / Н.Д. Арутюнова. – М.: Изд-во Советская энциклопедия, 1990. – С. 296–297.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры М.: Прогресс, 1990. – С. 5–32.
3. Баранов А.Н. Очерк когнитивной теории метафоры // Русская политическая метафора. Материалы к словарю / А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов. – М.: Институт русского языка АН СССР, 1991. – С. 184–192.
4. Баранов А.Н. Парламентские дебаты: традиции и новации / А.Н. Баранов, Е.Г. Казакевич. – М.: Знание, 1991. – 42 с.
5. Дацишин Х.П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.08 «Журналістика» / Х.П. Дацишин. – Львів, 2005. – 20 с.
6. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофієва, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66.
7. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387–415.
8. Солодовникова Н. В. «Природа» как источник политической метафоры / Н. В. Солодовникова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2004. – № 1, Т. 16 (55). – С. 76 – 82. – (Серия «Филология»).
9. Фоменко О.С. Лингвистический анализ современного политического дискурса США (90-ті роки ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.С. Фоменко. – Київ, 1998. – 20 с.
10. <http://www.politico.com/story/2016/05/obamas-howard-commencement-transcript-222931#ixzz489xkbiyP>
11. <http://www.president.gov.ua/news/31937.html>
12. http://gartua.io.ua/s867035/zbirnik_promov_prezidenta_ukraeni_petra_poroshenka
13. <http://www.americanrhetoric.com/barackobamaspeeches.htm>

Добощ О.С.

Национальный университет «Львовская политехника»

МИФОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ МЕТАФОРЫ В АМЕРИКАНСКОМ И УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПУБЛИЧНЫХ РЕЧЕЙ ПРЕЗИДЕНТОВ Б. ОБАМЫ И П. ПОРОШЕНКА)

Аннотация

В статье осуществлено лингвокогнитивное описание метафоры с исходной понятийной сферой-источником Природа в американском и украинском политическом дискурсе на материале публичных речей президентов П. Порошенко и Б. Обама. В работе использован полипарадигмальный подход к изучению метафоры. Семантико-структурный подход позволяет выделить актуальную сему, на основе которой происходит семантический сдвиг, а также определить коннотативный фон метафоры. Когнитивный подход позволяет вскрыть мыслительные процессы и выявить прагматический потенциал метафоры, что является особенно актуальным при исследовании политической метафоры.

Ключевые слова: метафора, метафорическая модель, мифологема, фреймово-слотовая структура, политический дискурс США и Украины.

Dobosh O.S.

Lviv Polytechnic National University

**MYTHOLOGICAL ASPECT OF METAPHOR IN THE AMERICAN AND UKRAINIAN
POLITICAL DISCOURSE (ON THE BASIS OF PUBLIC SPEECHES
OF THE PRESIDENTS B. OBAMA AND P. POROSHENKO)**

Summary

This article is devoted to the linguocultural aspect of analysis of metaphor with the source-domain Nature in the American and Ukrainian political discourse on the basis of presidents P. Poroshenko's and B. Obama's speeches. According to the semantical approach to the analysis of metaphorical expressions we pointed out the most actual component in the semantical structure of metaphor, connotative surrounding of metaphor was also analyzed. We realized linguocultural analysis and pointed out the mythological component in the semantic structure of metaphor. In the base of cognitive analysis we described the most actual models of metaphors. The logical direction of the cognitive analysis is presented in the building of frame structure of source-domain and explication of the pragmatic meaning of metaphor.

Keywords: metaphor, metaphorical model, mythology, frame organization, the political discourse of Ukraine and the USA.